

Politie in Sofia. Van centralisatie naar decentralisatie?

Elke Devroe en Manol Petrov¹

INHOUD

Inleiding	60
1. Algemene achtergrond van Bulgarije en Sofia	60
2. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en het nationale politieapparaat	61
3. De regionale directoraten	62
4. De lokale politie: het Metropolitane Directoraat (MDMI)	63
5. Private veiligheidsdiensten	63
5.1. Geschiedenis en wettelijk kader	64
5.2. Densiteit private politie tegenover publieke politie	65
5.3. Taken van de private veiligheidsdiensten	65
5.4. Samenwerking met de publieke politie	66
6. Besluit	66
6.1. Nationale politie	66
6.2. 'Plural policing' op lokaal niveau	67
Referenties	67
Internetbronnen	68

Inleiding

Deze bijdrage werd als volgt opgebouwd. In punt 1 geven we een algemene schets van de institutionele en historische achtergrond van Bulgarije en Sofia. Bulgarije kan een land in 'transitie' worden genoemd (Ciobanu, 2010). De val van de Berlijnse muur in 1989 symboliseerde de start van een tijdperk waarin het democratisch gedachtegoed zijn intrede vond. Dit keerpunt in de geschiedenis is het begin van een complex overgangsproces (Mesko, Fields, Lobnikar & Sotlar, 2013). In het tweede punt wordt het ministerie van Binnenlandse Zaken, de voorgedijverheid van de nationale politie, besproken en wordt het organisatiekader van de nationale politie toegelicht. Het derde punt bespreekt de territoriaal georganiseerde regiopolitie. In het vierde punt hebben we aandacht voor één van die 28 territoriaal georganiseerde eenheden, namelijk het Metropolitan Directorate (MDMI), de lokale politie die opereert op het grondgebied van Sofia. Na de val van de communistische regering in 1990 maakten ook private veiligheidsactoren hun opwachting in het publieke domein. Ze werden een zeer belangrijke speler in het aanbieden van veiligheid in Sofia.

Daarom wordt in het vijfde punt het privaat apparaat geschetst. Besluitend wordt een samenvatting gegeven van het veiligheidsdispositief in Sofia, en wordt een antwoord geboden op de onderzoeksvraag.

1. Algemene achtergrond van Bulgarije en Sofia

Schetsen we eerst kort enkele achtergrondkenmerken van Bulgarije en de plaats van het land in de Europese Unie. Bulgarije is gelegen aan de zuidoostelijke kant van Europa, en komt naar grootte op de veertiende plaats. In Bulgarije wonen 7,3 miljoen inwoners, een mengelmoe van meer dan vijftien verschillende etnische gemeenschappen. Na de Tweede Wereldoorlog werd Bulgarije communistisch en een loyaal lid van de Sovjet-Unie. Op 3 april 1990² werd de Communistische Partij, onder meer door straatprotesten, ontbonden en in juni 1990 werden de eerste vrije verkiezingen georganiseerd. De Bulgaarse Socialistische Partij won. In juli 1991 werd een nieuwe regering aangenomen, met een verkozen president, een eerste minister en een kabinet.

Op 1 januari 2007 werd Bulgarije lid van de Europese Unie; het land is dus een van de jongste leden. Toch geniet Bulgarije nog niet de status die de langer aangesloten landen kenmerken. Het land is (zoals Roemenië) voortdurend onderhevig aan controle op corruptiepraktijken en georganiseerde criminaliteit door de Europese Commissie (Zhelyazkova, Kosseva & Toleran, 2010). Na de toetreding tot de Europese Unie verslechterde de corruptie in het land. In 2010 was er meer corruptie in Bulgarije dan ooit tevoren (Ganev, 2013). Met een werkloosheidsgraad van 12 % en een voornamelijk oudere bevolking bekleedt Bulgarije de weinig benijdenswaardige tiende plaats op de lijst van armste landen³ in Europa. De armoede-indicator werd gebaseerd op het nationaal product per inwoner,⁴ zoals in 2012 bepaald door het *Central Intelligence Agency factbook*.⁵ Het huidige minimumloon in Bul-

1. **Elke Devroe** is criminoloog, hoofddocent aan het Instituut Bestuurskunde, universiteit Leiden, Nederland (correspondentie: e.devroe@cdh.leidenuniv.nl).

Manol Petrov is masterstudent Bestuurskunde, universiteit Leiden; hij hielp bij het verzamelen van de gegevens en verrichtte het vertaalwerk van de officiële Bulgaarse websites naar het Engels.

2. www.lse.ac.uk/internationalRelations/centresenunits/EFPU/EFPUpdfs/EFPUchallengewp4.pdf.

3. www.therichest.com/rich-list/poorest-list/the-10-most-poverty-ridden-countries-in-europe (laatst geraadpleegd op 30 mei 2014).

4. Deze getallen werden verkregen door het bruto nationaal product van het land te delen door het aantal inwoners in een land, waardoor tot een ruwe schatting wordt gekomen van het gemiddelde individueel inkomen van dat land.

5. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2221.html> (laatst geraadpleegd op 30 mei 2014).

garije bedraagt 174 euro per maand.⁶ Economische veranderingen na het communistische tijdperk hadden ernstige gevolgen voor de levensstandaard van het grootste deel van de bevolking (Ivanov, 1998). De diepgewortelde economische crisis is meer voelbaar in die regio's met etnische minderheden. De nieuwe socialistische regering zette kleine firma's op om werk voor de bevolking te creëren, maar die waren nieuw en niet degelijk opgebouwd (Falaris, 2004). De overgangsjaren lieten veel van deze bedrijfjes failliet gaan, omdat ze niet competitief genoeg bleken binnen de bredere markt van de Europese Unie (Pickles & Berg, 2000).

Bulgarije kenmerkt zich, in relatie tot andere Europese landen door extreem lage criminaliteitscijfers.⁷ Dat kan uiteraard te maken hebben met de geringe registratie van feiten, al dan niet bij de politie aangegeven (Radulov, 2012).

De hoofdstad Sofia komt naar grootte op de vijftiende

“Sofia is een ‘stad in transitie’; de stad heeft zich zowel op cultureel als op economisch, demografisch en fysiek vlak enorm snel ontwikkeld.”

plaats van grote steden in Europa met een bevolking van 1.301.683 inwoners in 2013. Sofia ligt in het westelijke deel van Bulgarije, aan de noordelijke voet van de Vitosha-berg, omgeven door de Sofia-vallei en aan alle kanten omgeven door bergen. De stad heeft een oppervlakte van 1344 km. Zoals Bulgarije een land in transitie is, draagt Sofia kenmerken van een ‘stad in transitie’. De stad heeft zich zowel op cultureel als op economisch, demografisch en fysiek vlak enorm snel ontwikkeld (Staddon & Mollov, 2000). Sofia kan een voorbeeld genoemd worden van een snelle en drastische urbanisatie. De beginperiode verliep niet zonder problemen, wegens een immense instroom van migranten vanuit Macedonië, Thracië, Dobroedzja en Moravië. In de late jaren zeventig verhuisden diegenen die het zich konden veroorloven naar de groene buitenranden van de stad (Doytchinov, 2004). Het centrum werd alsmaar meer verlaten en veranderde in een bouwplaats voor publieke en private instellingen, zoals instanties belast met veiligheid. Na de communistische periode nam het ‘modern bouwen’ in de stad een aanvang, en werden de grote woonblokken, gebouwd door het communistisch regime voor de fa-

brieksarbeiders in het centrum, gesloopt. Deze overgangperiode wordt gekenmerkt door een grote kloof tussen de armen en de rijken, wat aanleiding gaf tot bouwplannen per klasse van de bevolking en per inkomen.⁸ De stad is momenteel letterlijk omgeven door sloppenwijken, die werden gebouwd op onafgewerkte verkavelingen, waar de armen en de daklozen huizen. Hoewel de lokale autoriteiten deze situatie proberen te reguleren, krijgen ze er niet echt greep op (Gigova, 2011). Sofia is altijd het dynamische hart geweest van Bulgarije. De economische explosie in de stad heeft een immens gevolg voor de opwaardering van de economische situatie in het hele land. De regionale ‘planning en bouw’-wet noemt Sofia een heel belangrijke ‘groei’-locatie (Doytchinov, 2004). In 1997 droeg de populaire burgemeester Stefan Sofianski de United Nations Development Programme op een rapport op te stellen over de ontwikkeling van de bevolking in Sofia, een rapport dat als leeswijzer kon dienen om Sofia's sterktes, zwakten, uitdagingen en plannen te ontwikkelen (Staddon & Mollov, 2000). Het rapport zelf kon echter niet worden verkregen.

Gaan we nu over tot een beschrijving van het nationale politie apparaat in Bulgarije.

2. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en het nationale politieapparaat

De nationale politie kan een onderdeel genoemd worden van de communistische erfenis. Van 1944 tot 1988 was Todor Zhivkov de hoofdcommissaris van de ‘Sofia-politie-eenheid’. Deze eenheid was een instrument van de Communistische Partij, hervormd tot de Narodna Militsiya (volksmilitie). Het ministerie van Binnenlandse Zaken was steeds een machtige centrale instantie gedurende het communisme, en bleef dat ook nadien. Dit ministerie is een hiërarchisch gestructureerd instituut belast met het verzekeren van de nationale veiligheid, de openbare orde, de rechten en vrijheden van de bevolking, en de criminaliteitsbestrijding. Het wordt geleid door de minister van Binnenlandse Zaken, de enige uitvoerende autoriteit binnen het ministerie. De wet op het ministerie van Binnenlandse Zaken legt de volledige bevoegdheid over de politie bij dit orgaan. De minister financiert ook de voltallige politie in Bulgarije.

Het ministerie is onderverdeeld in drie afzonderlijke apparaten: het algemene directoraat, het regionale directoraat en de gespecialiseerde directoraten,⁹ allemaal in Sofia gehuisvest. Het nationale politiedirecto-

6. En dit vergeleken bij een minimumloon van 1.921 euro per maand in het rijkste land in de EU, Luxemburg; http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Minimum_wage_statistics (laatst geraadpleegd op 30 mei 2014).

7. Het totale aantal misdrijven in Bulgarije van 2008 tot 2012 bedroeg 206.483. Dat betekent 2.803 misdrijven per 100.000 inwoners. Zie de laatste versie

van het Europese *Sourcebook* (2003-2007); <https://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/european-sourcebook-4e-editie.aspx> en Killias & Rau (2000) om deze graad te vergelijken met die van andere Europese landen.

8. www.sofia.bg/history.asp?lines=316&nxt=1&update=all (laatst geraadpleegd op 30 mei 2014).

9. www.mvr.bg/Za_MVR/struktura.htm.

raat is een afdeling van het eerste (het algemene) directoraat. Dit directoraat voert opdrachten uit afkomstig van de minister en is aan de minister verantwoordig verschuldigd.¹⁰ Het nationaal politiedirectoraat kan beschouwd worden als een nationale gespecialiseerde politie-eenheid die zich richt op informatieanalyse en op preventie en opsporing van criminaliteit. Ze behandelt alle vormen van criminaliteit uitgezonderd de georganiseerde criminaliteit, die door een van de gespecialiseerde directoraten wordt behandeld. De nationale politie bestaat uit drie afdelingen: de gespecialiseerde politie, de grenscontrole (BPGD) en de brandweer en de hulpdiensten.

Zonder deze drie afdelingen in detail te kunnen bespreken in deze bijdrage, is één bijzondere ontwikkeling in de organisatie van het nationale politiestelsel het vermelden waard. Zeer recentelijk, namelijk in 2013, werden grote organisatieveranderingen ten uitvoer gebracht. De officieren van het gespecialiseerde directoraat, dat de strijd aangaat tegen de georganiseerde criminaliteit, werden ondergebracht bij het in 2013 opgerichte Nationale Veiligheidsagentschap. Ook de Gespecialiseerde Directie voor Operationele en Technische Aangelegenheden werd geherstructureerd en veranderde van naam. Deze afdeling werd omgedoopt tot Gespecialiseerde Directie voor *geheime* Operationele en Technische Aangelegenheden, te vergelijken met een inlichtingendienst.¹¹ De afdeling ontwikkelt en gebruikt bijzondere instrumenten voor het verkrijgen van *intelligence* (inlichtingen) nuttig voor het beschermen en het bewaken van de interne landsgrenzen en het tegengaan van terrorisme.¹² Het belangrijkste gevolg van deze hervorming is wel het feit dat er fragmentering optreedt. Sommige diensten van de gespecialiseerde directoraten (zoals een deel van de officieren werkzaam in de strijd tegen georganiseerde criminaliteit en de Gespecialiseerde Directie voor *geheime* Operationele en Technische Aangelegenheden ressorteren niet langer onder de bevoegdheid en de sturing van het ministerie van Binnenlandse Zaken, maar maken – sinds 2013 – deel uit van het zogenaamde Nationale Veiligheidsagentschap, een inlichtingendienst die tot kerntaak heeft dreigingen voor de interne veiligheid proactief op te sporen en te ontmanen. Controle en sturing gebeuren dus ook niet langer door het ministerie. Een voorstel tot uitvoeringsbesluiten voor deze hervorming zouden in de loop van 2015 op de regeringstafel moeten liggen. De taakverdeling tussen de leden van de nationale politie die nog wel onder de bevoegdheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken vallen en de officieren die in deze nieuwe inlichtingendienst werden thuisgebracht, is

vooralsnog niet duidelijk. De controlebevoegdheid over de politie door het nieuw opgerichte Nationale Veiligheidsagentschap is nog niet wettelijk vastgelegd. Dat zijn grote omwentelingen in de politiestructuur die hun invloed kunnen hebben op politieke legitimiteit en op het democratische gehalte van de Bulgaarse politie. Het is dan ook nuttig deze tendensen verder te volgen.

Binnenlandse Zaken heeft dus aan bevoegdheden en

“Door een zeer recente hervorming van de politiestructuur treedt fragmentering op en dat kan een invloed hebben op de politieke legitimiteit en op het democratische gehalte van de Bulgaarse politie.”

verantwoordelijkheden moeten inboeten. Haar greep op de stad is ze echter niet kwijt. Een van de 28 regionale directoraten is immers werkzaam in Sofia en wordt gefinancierd en gestuurd door Binnenlandse Zaken zelf. Deze regionale politiedienst wordt het Metropolitane Directoraat genoemd. Maar bespreken we eerst de regionale diensten.

3. De regionale directoraten

Behalve over de nationale politie beschikt de minister van Binnenlandse Zaken verder over regionale directoraten aanwezig in alle (28) hoofdregio's in Bulgarije. Deze directoraten worden geleid door commissarissen die verantwoording zijn verschuldigd aan de minister en die zijn bevelen (of die van zijn hoofdsecretaris) moeten opvolgen.¹³ Verder zijn er ook regionale antennes van de gespecialiseerde directoraten aanwezig op regioniveau. Die worden regionale gespecialiseerde politiedepartementen genoemd, een nieuwe naam voor de (vroegere) gendarmerie.¹⁴ Deze zeven bijkomende regionaal georganiseerde diensten bevinden zich in de steden Sofia, Montana, Plevna, Plovdiv, Burgas, Varna en Kardzali. Ze hebben tot taak de openbare orde te bewaren, politiepersoneel uit te lenen om betogingen in te dijken, geheime en veiligheidsgevoelige doelwitten en gebouwen te bewaken, speciale operaties uit te voeren en steun te leveren bij noodsituaties.

10. Artikel 20 van de wet op het ministerie van Binnenlandse zaken.

11. Deze dienst omvat de volgende directoraten: Interne Veiligheid, Migratie, Bulgaarse Identiteitsdocumenten, Internationale Projecten, Eigendommen Controle en Sociale Activiteiten, 112 Nationaal Systeem, en de Coördinatie van de strijd tegen inbreuken op de financiële belangen van de Europese Unie (zie www.mvr.bg/Za_MVR/struktura.htm en <http://lex.bg/laws/ldoc/2135516991>).

12. Artikel 137a, § 1 en verder. De wettelijke bevoegdheden van dit agentschap kunnen worden gevonden in artikel 137b (zie <http://lex.bg/laws/ldoc/2135516991>).

13. Artikel 29a van de wet op het ministerie van Binnenlandse zaken (<http://lex.bg/laws/ldoc/2135516991>).

14. http://gdn.mvr.bg/Pravomoshtia_GDNP/default.htm.

4. De lokale politie: het Metropolitane Directoraat (MDMI)

Het Metropolitane Directoraat van het ministerie van Binnenlandse Zaken is een van deze 28 regionale directoraten die hiervoor werden beschreven; het opereert specifiek op het grondgebied van Sofia. Daarom analyseren we deze lokale politiedienst in detail.

Deze lokale politiedienst opereert op het grondgebied van Sofia, met inbegrip van drie andere steden en 34 dorpen die in de periferie van de stad gelegen zijn. Ze telt 5.463 leden in het organieke kader, waarmee de politiedensiteit in Sofia 350 publieke politieleden bedraagt per 100.000 inwoners. De lokale politie heeft ook verschillende burgers in dienst, die daar nog zouden moeten worden bijgeteld. De taken bestaan uit operationele, opsporingsgerichte en veiligheidsactiviteiten. De structuur blijft piramidaal: de directeur-generaal staat aan het hoofd van deze lokale politie, en is verantwoording verschuldigd aan de hoofdsecretaris van de minister van Binnenlandse Zaken. Het Metropolitane Directoraat bestaat zowel uit verschillende deeldepartementen, eenheden en groepen, als uit negen 'districtbureaus' verspreid over de stad.¹⁵ De structuur is tweeledig. De lokale politie wordt opgedeeld in twee grote subdirectoraten: de opsporing (Criminal Police), met de focus op gerechtelijk werk en de bestuurlijke politie (Security Police), gericht op openbare orde en preventie. We vinden deze opdeling in België, maar ook in vele andere landen terug, soms georganiseerd in één korps, soms in een aantal afzonderlijke korpsen. De veiligheidsactiviteiten vinden plaats in diverse units zoals het Centrum voor Mobiliteit (verkeerspolitie), het Centrum voor drugs- en alcoholmisbruik en de gemeentelijke politie, ook wel Metropolitan unit genoemd. We gaan dieper in op deze laatste dienst.

De gemeentepolitie vervult de klassieke taak van 'keeping the peace' (Brodeur, 1998). Ze kan vergeleken worden met de bestuurlijke politie uit de meeste andere Europese landen (Ponsaers, 2001). Ze vervult taken zoals het bewaren van de openbare orde, het beschermen van de veiligheid van belangrijke plaatsen of gemeentelijke infrastructuur, het verzekeren van goede verkeersregeling in de stad en het toezicht en de controle op de naleving van gemeentelijke verordeningen (overlast, nachtlawaai, zwerfvuil enz.). De politie kan ook optreden als 'veiligheidsagent' voor culturele en sportmanifestaties, toezicht houden in recreatieparken en de rust op kerkhoven verzekeren. Tijdens de wintermaanden, die veel strenger zijn dan in België, werd de lokale politie de taak toegewezen om de sneeuw te ruimen van de straten en om ijsvorming op zowel gemeentelijke als nationale gebouwen weg te halen.

Territoriaal werd deze eenheid verspreid over negen

“De taken van de politie bestaan voornamelijk uit toezicht, controle en handhaving van gemeentelijke reglementen op het openbaar domein. De politie levert ‘maatwerk’ naargelang de situatie.”

politiedistricten. Een totaal van 84 politieteams is werkzaam binnen het grondgebied van de stad Sofia. De taken bestaan voornamelijk uit toezicht, controle en handhaving van gemeentelijke reglementen op het openbaar domein, met behulp van interventiediensten in combi's en voet- en fietspatrouilles. Hoeveel agenten je dagelijks kunt tellen in de straten van Sofia hangt af van de situatie van dat moment, en van het district waarin wordt gewerkt. De politie levert met andere woorden 'maatwerk' naargelang de situatie. Op sommige dagen worden 34 tot 38 interventiediensten in de straten ingezet. Het toezicht te voet varieert tussen acht en zestien duo's van patrouillerende agenten per dag.

De afdeling Security Police binnen de lokale politie kan tot meer dan zeven aanvullende controles (per duo) leveren in geval van openbare ordeverstoring, crisis of manifestaties. De lokale politie beschikt verder over vier eenheden van bereden politie (te paard), om in de bergen rondom Sofia te patrouilleren. De hondenbrigade bewaakt parken en sportevenementen. Ten slotte rijden er dagelijks vijf motorbrigades rond in duo's en veertien bijkomende politieauto's voor het preventieve toezicht op 'gevoelige plaatsen' zoals banken, belangrijke instanties van de regering, chique woonwijken, kantoren en bedrijven. Preventie van inbraak en van vandalisme is hier de belangrijkste opdracht. Speciale metrobrigades zijn operationeel in de metrolijnen van Sofia. Dat houdt bewaking van de stations (en hun infrastructuur) in, bescherming van de reizigers, preventie van terroristische aanslagen en van inbreuken op de openbare orde, en steun bij een ongeval. De lokale politie houdt tevens toezicht op de waterbevoorrading van de stad (aan de meren) en in de waterstations.

5. Private veiligheidsdiensten

Bulgarije haalt de andere Europese landen in als het op de privatisering van publieke politietaken aankomt.¹⁶ We stellen een gestage groei vast van het aantal private veiligheidsdiensten werkzaam in de open-

15. Artikel 12 van de wet op het ministerie van Binnenlandse Zaken.

16. National Institute of Justice (NIJ); www.csd.bg/fileSrc.php?id=1800.

bare ruimte sinds de val van de communistische regering in 1990.¹⁷ Ook in Sofia laten de cijfers een gestage groei zien.¹⁸ Helaas was het onmogelijk om cijfers te verkrijgen over het aantal contracten die aan de private veiligheidsdiensten in Sofia werden verleend, maar omdat 68 % van alle private veiligheidsdiensten werkzaam zijn in Sofia, vermoeden we dat deze diensten wellicht ook de meeste contracten kregen.¹⁹ Het monopolie van legaal geweld blijft wel in handen van de reguliere politie. We schetsen het ontstaan van deze private veiligheidsdiensten in Bulgarije, hun wettelijke basis, hun taken, de dichtheid en de samenwerking met de publieke politie.

5.1. Geschiedenis en wettelijk kader

Bij het begin werden de Bulgaarse private veiligheidsdiensten stevast geassocieerd met corruptie en georganiseerde criminaliteit. De minister van Binnenlandse Zaken maakt zich echter sterk dat hij de corruptie sinds 2008 in de hand heeft en dat de diensten professionaliseerden.²⁰ Deze professionalisering gaf aanleiding tot de commerciële export van deze diensten op internationaal vlak, meestal naar Irak en andere internationale organisaties die werkzaam waren in Bulgarije. De eerste pogingen tot regulering van de private sector en het opstellen van een wettelijk kader door de minister van Binnenlandse Zaken dateren reeds van 1993. Hun activiteiten werden opgesomd in artikel 81 van de wet op het ministerie van Binnenlandse Zaken. Tussen 1993 en 2000 schoten niet-legale (zonder licentie) private veiligheidsdiensten als paddenstoelen uit de grond. Dat leidde tot de goedkeuring van de eerste wet op de private veiligheidsdiensten in 2000, ingesteld door de minister van Binnenlandse Zaken.²¹ In 2004 werd deze wet door de diensten zelf reeds als ‘verouderd’ beschouwd en werd een nieuwe afdeling aan de bestaande wet toegevoegd.²² De beschikking over een licentie werd verplicht voor alle private veiligheidsdiensten, om de wildgroei en het misbruik tegen te gaan. Er werden echter geen specifieke voorwaarden aan het verkrijgen van deze licentie gesteld, waardoor iedere dienst die ze aanvraagde automatisch ook verkreeg. De meeste private veiligheidsdiensten vroegen wel een

licentie aan, want zonder licentie kon in principe geen contract worden verkregen. Zo kreeg het ministerie zicht op de bestaande private instanties en kon een eerste inventaris worden opgemaakt. Het ministerie is immers de enige verantwoordelijke overheid die deze licenties kan afleveren. Controle en toezicht op naleving van deze wet is in handen van de nationale politie (Nationaal Politiedirectoraat) en de regionale directoraten van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Er werd echter niet wettelijk vastgelegd uit welke opdrachten deze controlerende bezigheden nog meer konden bestaan, dan te bekijken of de private veiligheidsdiensten al dan niet over een licentie beschikten.

De private veiligheidsdiensten die werkzaam zijn op

“Het domein van de private veiligheid in Bulgarije is niet wettelijk vastgelegd en bovendien niet transparant, en relevante gegevens zijn nauwelijks beschikbaar.”

het grondgebied van de stad Sofia echter worden gecontroleerd door de lokale politie (het Metropolaan Directoraat) van het ministerie van Binnenlandse Zaken.²³ De controle wordt georganiseerd door een soort ‘geïntegreerd centrum’ voor het ‘licenciëren’ van activiteiten van private veiligheidsdiensten.²⁴ Omdat er echter nog steeds geen wettelijke voorwaarden werden afgebakend voor het verkrijgen van een licentie, blijft het vermoeden bestaan dat er nog vele private diensten actief zijn zonder licentie.²⁵ De wet op de private veiligheid werd sinds 2004 niet meer gewijzigd en is intussen ook verouderd. Het domein van de private veiligheid in Bulgarije is echter niet transparant, en relevante gegevens zijn nauwelijks beschikbaar.

17. In 2005 werden er publieke contracten aangeboden aan private veiligheidsdiensten, wat leidde tot 5.816 private veiligheidsbeambten (personeel) die nationale en gemeentelijke entiteiten in Bulgarije beschermden. In 2009 werden er 258 publieke contracten betreffende veiligheid aangekondigd. In 2010 bedroeg dit aantal 284, in 2011 was dat 246 en in 2012 daalde dit aantal naar 113.
18. Bron: interne documenten van het ministerie.
19. www.mvr.bg/NR/rdonlyres/BB205E93-73C7-4709-811D-F687981E8662/0/ZCHOD.pdf.
20. Bron: interne documenten van het ministerie.
21. Wet op de private veiligheidsactiviteit 2000 (decreet 1-79), ingesteld door het ministerie van Binnenlandse zaken.

22. In 2004 werd sectie 1-14 toegevoegd aan de wet op de private veiligheidsactiviteit 2000.
23. Hoofdstuk 5, artikel 41 wet op de private veiligheidsactiviteit.
24. Dit centrum verzamelt gegevens over het aantal private veiligheidsdiensten met een licentie, en hun activiteiten, de bewaakte plaatsen en het aantal veiligheidspersoneelsleden dat de bewaking uitvoert, en de middelen die gebruikt worden om deze plaatsen te bewaken (geweren, auto's).
25. http://psm.du.edu/media/documents/reports_en_stats/think_tanks/seesac_salw_en_private_security_companies_in_south_eastern_europe.pdf.

5.2. Densiteit private politie tegenover publieke politie

In 2013 telde men 2.432 geregistreerde private veiligheidsdiensten in Bulgarije met een licentie.²⁶ We vermoeden echter dat er een grijze zone aanwezig is, waarin nog veel meer private veiligheidsdiensten (zonder registratie) actief zijn, maar hier zijn bijgevolg geen officiële cijfers over beschikbaar. Voor ons onderwerp is het echter het belangrijkste om te vermelden dat 1.644 private veiligheidsdiensten exclusief actief zijn in de stad Sofia zelf. Volgens officiële cijfers verkregen van het ministerie van Binnenlandse Zaken zou dat betekenen dat – van de 2.432 private veiligheidsdiensten in Bulgarije met een licentie – 68,42 % (1.644 private veiligheidsdiensten) in de stad Sofia zelf actief zijn. Ook hier vermoeden we echter een *dark number* van diegene die zich niet lieten registreren en in de schemerzone van illegaliteit werken. De ratio komt daarmee op 133,97 private veiligheidsbeambten per 100.000 inwoners in Sofia. Als we dat vergelijken met de publieke politieratio, behoudt Bulgarije nog steeds een overgrote meerderheid aan publiek politiepersoneel.

5.3. Taken van de private veiligheidsdiensten

De taken van de private veiligheidsdiensten zijn soortgelijk aan die van de publieke politie en zijn voornamelijk gericht op criminaliteitspreventie. Ze ontvangen hun contracten van de burgemeester of van de burger, en maken actief commerciële reclame op het internet. Ze zijn vooral uit op contact met de burger en het tegemoetkomen aan de behoefte aan bescherming en veiligheid. Soortgelijk aan de Belgische situatie bepaalt de wet dat deze private veiligheidsdiensten mogen voorzien in bepaalde goederen of preventie-instrumenten,²⁷ maar dat elk misdrijf waarvan ze getuige zijn, gemeld moet worden aan de publieke politie.²⁸

De taken van de private veiligheidsdiensten bestrijken de volgende domeinen:²⁹

- private beveiliging van personen;
- beveiliging van eigendommen behorend tot personen of bedrijven;
- veiligheid verzekeren tijdens evenementen;

- beveiliging van postzendingen en vrachten;
- verdediging van eigendom behorend aan bedrijven of rechtspersonen.

Deze taken zijn breed, maar slechts 15 van de 1.664 private veiligheidsdiensten in Sofia werken in het domein van individuele beveiliging en bewaking van personen.³⁰ Het merendeel (660 private veiligheidsdiensten) heeft een licentie die uitsluitend bescherming van goederen toelaat.³¹ Slechts 37 private veiligheidsdiensten hebben een licentie verkregen om al deze taken uit te voeren, exclusief de wettige zelfverdediging.³² De wet bepaalt dat de private veiligheidsdiensten verweermiddelen (geen dwangmiddelen) mogen gebruiken indien noodzakelijk, zoals fysiek geweld met behulp van instrumenten zoals plastic of rubberen knuppels en handboeien.³³ Ook al mogen ze dus geen andere middelen van legaal geweld gebruiken, zoals de publieke politie dat wel kan, toch merken we een dubieuze vermelding op in de wet, die een verschillende realiteit doet vermoeden op de werkvloer. De wet schrijft voor dat *‘In het geval dat de private veiligheidsdienst personen moet beschermen, en ze geweld gebruikt, en hulpmiddelen zoals arrestaties, handboeien of wapens hanteert, moet de dienst een geschreven rapport over het gebruik van deze vormen van geweld indienen bij de begeleider, die op zijn beurt verplicht is dit rapport over te maken aan de dichtstbijzijnde politiedienst’*.³⁴ We vragen ons af of hier geen sprake zijn van een legale contradictie. Deze laatste quote veronderstelt immers dat private veiligheidsdiensten wel degelijk wapens bezitten en ze ook gebruiken.

We vragen ons verder af of deze private veiligheidsdiensten ook echt veiligheid leveren. Een studie over de criminaliteitstendensen in Bulgarije verricht door het Centre for the Study of Democracy, toont een positieve correlatie tussen de aanwezigheid van private diensten enerzijds en een daling van de criminaliteit tegen bedrijven anderzijds.³⁵ Dat kan verklaard worden door het aantal bedrijven dat, tussen 1999 en 2005, alarmsystemen kocht van de private veiligheidsdiensten en die installeerde. Ook de publieke politie verkoopt deze alarmsystemen, maar met minder succes: de studie toont aan dat (slechts) 18 % van de be-

26. Na herhaaldelijke officiële brieven naar het ministerie van Binnenlandse zaken verzonden we officiële brieven vanuit de universiteit naar de nationale politie zelf. Uiteindelijk werd deze informatie verkregen, na veel aandringen, in een officiële brief van het directoraat-generaal van de nationale politie, in het bijzonder het Integrated Centre for Licensing PSC. Deze gegevens zijn niet openbaar.

27. Artikel 3, § 4 van de wet op de private veiligheidsactiviteit (www.mvr.bg/NR/rdonlyres/BB205E93-73C7-4709-811D-F687981E8662/0/ZCHOD.pdf).

28. Artikel 31, § 2 van de wet op de private veiligheidsactiviteit.

29. Artikel 5 van de wet op de private veiligheidsactiviteit (www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135479817). Deze diensten zullen worden geleverd via technologische veiligheidssystemen en via andere aanvullende middelen: www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135479817.

30. Omschreven door artikel 5, § 1, 1, 2 en 4 van de wet op de private veiligheidsactiviteit.

31. Omschreven door artikel 5, § 1, 2 van de wet op de private veiligheidsactiviteit.

32. Volgens een officieel schriftelijk antwoord van het ministerie van Binnenlandse zaken kan slechts één private veiligheidsdienst in Sofia alle taken, inclusief de wettige zelfverdediging, uitvoeren.

33. Om deze instrumenten te kunnen gebruiken, moeten de agenten verplicht rekening houden met de gezondheid en het leven van de individuen tegen wie dergelijke instrumenten worden gebruikt. De veiligheidsagenten mogen deze *tools* slechts gebruiken na een waarschuwingssignaal te hebben gegeven (uitgezonderd in gevallen waar ze zelf plots worden overvallen). De wet verbiedt echter het gebruik van gummistokken en handboeien bij jongeren en zwangere vrouwen (artikel 34, § 1, 2, 3 en 5).

34. Artikel 35 van de wet op de private veiligheidsactiviteit.

35. *Crime Trends in Bulgaria (2000-2005)*, Centre for the Study of Democracy.

drijven hun alarmsystemen kocht bij de politie.³⁶

5.4. Samenwerking met de publieke politie

In de wet op de private veiligheidsdiensten wordt een specifiek artikel gewijd aan een instantie die de samenwerking tussen private en publieke politie³⁷ moet garanderen. Deze officiële instantie wordt het Adviesorgaan voor samenwerking binnen private veiligheidsactiviteiten, in het kort de ‘Council’ genoemd. Die werd geïnstalleerd binnen het directoraat-generaal van de nationale politie. Deze Council wordt voorgezeten door de vicedirecteur van het directoraat-generaal van de nationale politie. In dit orgaan zetelen drie vertegenwoordigers van het directoraat-generaal van de nationale politie en drie vertegenwoordigers van de private veiligheidsdiensten. Deze raad kan specifieke samenwerkingsvormen tussen publieke en private politie officieel vormgeven en ook tussen politie (publiek of privaats) en de burger. De raad brengt de verschillende veiligheidsactiviteiten die geleverd worden in kaart, en kan de resultaten van de samenwerking evalueren en rapporteren.³⁸ Helaas werd er niet meer informatie ontvangen over deze evaluaties.

6. Besluit

In deze bijdrage gingen we in op het begrip *plural policing*, waarbij we Bulgarije analyseerden. Dat land trad slechts zeer recentelijk toe tot de Europese Unie, en beschikt over een relatief jonge democratische regering. Het is een land volop in transitie. Na een intense zoektocht naar data en beleidsdocumenten of andere literatuur over dit onderwerp, kunnen we besluiten dat informatie over de politionele organisatie niet transparant is en onbereikbaar voor diegenen die de taal niet machtig zijn en de informatie niet ter plaatse kunnen opvragen bij het ministerie van Binnenlandse Zaken. Wel is er veel demografische, politieke, geschiedkundige en maatschappelijke informatie beschikbaar op het internet, maar veelal uitsluitend in het Bulgaars. De kloof tussen de veelheid van dergelijke algemene informatie en de beperktheid van informatie over politie en veiligheid kon niet groter zijn. De enige informatie die uiteindelijk verkregen werd voor het schrijven van deze bijdrage is afkomstig van het ministerie van Binnenlandse Zaken en van de nationale politie zelf. Officiële bronnen van politie over politie doen steeds wetenschappelijke vraagtekens rijzen over betrouwbaarheid. Het feit dat deze controlerende overheden en de politie zelf alleen maar geven wat ze wensen te geven, en dat daardoor bias ontstaat op de realiteit, is zeer plausibel. Deze studie zou idealiter moeten worden aangevuld met een diepgaande

casestudy in Sofia zelf, waarbij ook meer kwalitatieve informatie kan verkregen worden door gesprekken te voeren met de politie zelf, maar ook met de private veiligheidsdiensten en de burger. Helaas was dat, zonder subsidiëring van het project, momenteel onmogelijk. Ondanks dit gegeven zijn we toch van mening dat deze bijdrage, die een realiteit onthult die voorheen niet transparant was en nog niet werd beschreven, een meerwaarde biedt in de zin van kennisvermeerdering over het lokale veiligheidsbeleid van een metropool in transitie. Bovendien kan deze bijdrage het debat over de versmelting van taken van inlichtingendiensten en politietaken enerzijds en van private veiligheidsdiensten in de publieke ruimte anderzijds voeden. Bij wijze van conclusie bespreken we eerst de nationale politie, om vervolgens conclusies te formuleren over lokale veiligheidspraktijken in Sofia.

“*Informatie over de politionele organisatie is niet transparant en alleen beschikbaar bij de controlerende overheden waardoor bias ontstaat op de realiteit.*”

6.1. Nationale politie

In Bulgarije stonden, in tegenstelling tot andere landen, veiligheidsthema's nooit zo hoog op de politieke agenda. Het heeft geduurd tot 2013 dat Bulgarije massaal protest ondervond vanuit de bevolking tegen de corruptie van de heersende regering, waarbij in betogingen ongenoegen en woede werden geuit. De nationale politie, getraind tijdens de communistische regering, was in staat deze uitingen van ongenoegen snel de kop in te drukken. De aard van deze nationale politie, geïnspireerd door een ‘militair-bureaucratische’ inslag, sterk hiërarchisch gestructureerd en uitermate gecentraliseerd en gestuurd door de minister van Binnenlandse Zaken, is op het eerste gezicht niet zo erg veranderd in de loop van de tijd. Uiteraard is vervolgonderzoek noodzakelijk om deze bewering te onderzoeken en dieper te graven naar wellicht minder zichtbare veranderingsprocessen. Wel is het duidelijk dat de stap voor het nationale korps – dat historisch ontstond tijdens het communistische regime – naar een open communicerend en partnergeoriënteerd *community based*-politiemodel niet groter kon zijn. Het politiesysteem in Bulgarije heeft veel in te halen op dat gebied vergeleken met de rest van de Europese systemen. Het politiesysteem was immers tot zeer recentelijk (2013) volledig in de macht van het één persoonsbevel van de minister van Binnenlandse Zaken, door

36. www.csd.bg/fileSrc.php?id=1800 en www.mvr.bg/NR/rdonlyres/BB205E93-73C7-4709-811D-F687981E8662/0/ZCHOD.pdf.

37. Hoofdstuk 4 van de wet op de private veiligheidsactiviteit.

38. Artikel 37, subparagraaf 2 van de wet op de private veiligheidsactiviteit. Zie www.mvr.bg/NR/rdonlyres/BB205E93-73C7-4709-811D-F687981E8662/0/ZCHOD.pdf.

wie ze ook volledig werd gefinancierd. De nationale politie (directoraat-generaal van de nationale politie) is zowel op landelijk niveau werkzaam als gedecentraliseerd naar de 28 verschillende afzonderlijke regionale eenheden. Een van de eenheden is de gemeentepolitie, de lokale politie werkzaam in Sofia. Deze lokale politie voert nog steeds, onder het bevel van de minister van Binnenlandse Zaken, opdrachten uit die centraal worden gegeven en gecontroleerd, omdat dit korps ook volledig wordt gefinancierd door dit ministerie. De burgemeester beschikt dus niet, zoals in België, over de mogelijkheid de lokale politie deels te financieren en (vervolgens) ook te sturen, en daarom gaat hij vaak contracten aan met private veiligheidsdiensten in de stad.

Tevens kwam in deze bijdrage een zeer belangrijke recente trend aan bod. Terwijl de wet op het ministerie van Binnenlandse Zaken dit ministerie veel macht en controle over de politie toekent, boette datzelfde ministerie recentelijk aan macht in ten voordele van de inlichtingendiensten. Het gaat hier dan niet om een decentralisering (de macht blijft centraal), maar om een verschuiving in bevoegdheden. Dat zijn verre gaande evoluties, die – ook in het licht van *securization*-trends en een versterkte waakzaamheid voor terrorisme in andere EU-landen – een bijzondere follow-up verdienen. Het is nog niet duidelijk welke persoon of instantie (overheid? minister? rechterlijk macht? uitvoerende macht? politiedienst?) controle zal voeren over het nieuw opgerichte Nationale Veiligheidsagentschap. Als we al een conclusie zouden kunnen formuleren op basis van de beperkte gegevens waarover we nu beschikken, zouden we een shift kunnen vaststellen van macht en invloed van de uitvoerende overheid (Binnenlandse Zaken) naar de inlichtingendiensten, die niet langer onder de bevoegdheid van het ministerie vallen en er ook niet door worden gecontroleerd. We kunnen hier toch wel vraagtekens plaatsen bij de *accountability* van deze dienst en het democratische gehalte ervan aan de orde stellen.

Tegelijkertijd constateerden we, in een poging een antwoord te bieden op de onderzoeksvraag, een gelijktijdige beweging van *decentralisatie* en *privatisering*. Deze trend is echter beter waarneembaar op het lokale niveau, in Sofia.

6.2. 'Plural policing' op lokaal niveau

Hoewel we enkele tendensen naar decentralisatie binnen de regionale overheden constateerden (trend naar een grotere autonomie van politiediensten), kunnen we stellen dat de regio's nog niet goed georganiseerd zijn. Er zijn geen zichtbare effecten van deze trend. Op het lokale niveau echter, merkten we duidelijk een trend naar meer *plural policing*, in het bijzonder naar

privatisering. We stellen overlap vast tussen taken van publieke ordehandhaving toegewezen aan verschillende eenheden, en een private veiligheidsdienst die ook gemachtigd is op het openbaar domein te patrouilleren.

Hoewel de burgemeester kan beschikken over een nationaal betaalde en gestuurde politie op zijn grondgebied om de orde te handhaven, merken we wel spanningen binnen het politiesysteem; de minister van Binnenlandse Zaken zal in eerste instantie zijn prioriteiten afbakenen, en dan pas de burgemeester. De gemeentelijke budgetten moeten onder meer komen van belastinginkomsten van de inwoners van Sofia. Omdat de burgemeester niet kan rekenen op een eigen gemeentelijke politie, zal hij, logischerwijze, eerder een beroep doen op private 'betaal'-politie. Zolang het politiebeheer, de controle en het budget van de lokale politiedienst nationaal wordt gestuurd, kunnen we niet echt spreken van een *gedeconcentreerde* lokale politiedienst.

Hier kunnen spanningen ontstaan tussen beleidsbepaling gebaseerd op implementatiekosten (zoals de publieke politie in de stad die wordt gefinancierd door de minister van Binnenlandse Zaken³⁹) en beleidsbepaling op lokaal niveau, waarbij dit laatste beleid geïmplementeerd zal moeten worden met behulp van stadsinkomsten door belastingen.⁴⁰

We veronderstellen dat deze spanningen wel eens het private veiligheidapparaat in de kaart kunnen spelen, waarbij de burgemeester contracten aangaat met deze diensten om een aantal taken van publieke politie geregeld te krijgen. In ieder geval wordt veiligheid door de burgemeester zelf uitbesteed. Ten slotte kunnen, bij een gebrek aan nieuwe wetgeving rond deze private politie, en zonder een regelmatige controle op licenties en concrete uitvoering van taken, legitimiteitsproblemen ontstaan. In het bijzonder om deze laatste probleemstelling te onderzoeken, is bijkomend onderzoek ter plaatse noodzakelijk, met het oog op het schetsen van een vollediger beeld inzake *plural policing*-processen in Sofia.

Referenties

- Aebi, M.F., Aubusson de Cavarlay, B., Barclay, G., Gruszczyńska, B., Harrendorf, S., Heiskanen, M., Vasilika, H., Jaquier, V., Jehle, J.-M., Killias, M., Shostko, O., Smit, P. & Pórisdóttir, R. (2010). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, 4de ed. Meppel: Boom.
- Bojkov, V. *Integrating the Bulgarian Security Sector in Euro-Atlantic Structures*; www.lse.ac.uk/internationalRelations/centresandunits/EFPU/EFPUpdfs/EFPUchallengewp4.pdf (geraadpleegd op 30 maart 2014).
- Brodeur, J.P. (1998). *How to Recognize Good Policing* –

39. Artikel 54, § 2 wet voor lokaal beleid en lokale administratie.

40. Artikel 52, § 1 wet voor lokaal beleid en lokale administratie.

- Problems and Issues*. Thousand Oaks, Washington: Sage Publications.
- Brogden, M. & Nijhar, P. (2005). *Community Policing: National and International Models and Approaches*. Portland, Oregon: Willan Publishing.
- Ciobanu, M. (2010). Communist regimes, legitimacy and the transition to democracy in Eastern Europe. *Nationalities Papers*, 38 (1): 3-21.
- Daskalov, R. (2004). *The Making of a Nation in the Balkans. Historiography of the Bulgarian Revival*, Budapest: EU Press.
- De Waard, J. (1999). The private security industry in international perspective. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 7: 143-174.
- Doytchinov, G. (2004). Sofia – a city of potentials, a city in a discontinuum. *Urbani Izziv*, 15 (2): 117-120.
- Falaris, E.M. (2004). Private and public sector wages in Bulgaria. *Journal of Comparative Economics*, 32 (1): 56-72.
- Field, F. (2003). *Neighbours from Hell: the politics of behaviour*. Londen: Politico's publishing.
- Gallie D., Kostova, D., Kuchar, P. & Thomlinson, M. (1996). *Employment Conditions, Labour Market Insecurity and Work Motivation*, Project Report. Oxford: Nuffield College.
- Ganev, V.I. (2013). Post-accession hooliganism: democratic governance in Bulgaria and Romania after 2007. *East European Politics and Societies and Culture*, 27 (1): 26-44.
- Gigova, I. (2011). Sofia was bombed? Bulgaria's forgotten war with the Allies. *History & Memory*, 23 (2): 131-171.
- Grekova, M. et al. (2010). *Discrimination as a Social Practice. Bulgaria 2008-2010*. Sofia: International Center for Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR).
- Ivanov, M. (red.) (1998). *The Publications of the Minorities in Bulgaria (1878-1997)*. Sofia: Papagal Publishing House.
- Killias, M. & Rau, W. (2000). The European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics: a new tool in assessing crime and policy issues in comparative and empirical perspective. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8: 3-12.
- Lalkov, M. (1998). *A History of Bulgaria. An Outline*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Lemieux, F. (red.) (2010). *International Police Cooperation: Emerging issues, Theories and Practice*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Mesko, G., Fields, C.B., Lobnikar, B. & Sotlar, A. (red.) (2013). *Handbook on Policing in Eastern and Central Europe*. New York: Springer Science.
- Ostrom, D. (2005). *Understanding Institutional Diversity*. Princeton: Princeton University Press.
- Pickles, J. & Begg, R.B. (2000). Ethnicity, State Violence, and Neo-Liberal Transitions in Post-Communist Bulgaria. *Growth and change*, 31 (2): 179-210.
- Ponsaers, P. (2001). Reading about 'community (oriented) policing' and police models. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 24 (4): 470-496.
- Radulov, N. (2012). Archive; www.sigurnostta.com/MVRpom.pdf (geraadpleegd op 30 mei 2014).
- Staddon, C. & Mollov, B. (2000). City profile: Sofia, Bulgaria. *Cities*, 17 (5): 379-397.
- Tomova, I. (2000). The Rhodopes in the 1990s: tendencies of development. In Giordano, C., Kostova, D. & Lohmann-Minka, E. II. (red.), *Bulgaria: Social and Cultural Landscapes*. Freiburg: Fribourg University Press.
- Uildriks, N. & van Reenen, P. (2003). *Policing Post-Communist Societies: Police-Public Violence, Democratic Policing and Human Rights*. Antwerpen: Intersentia.
- Vassilev, S. (2001). Addressing police violence in Bulgaria: the human relations perspective (p. 239-244). In Kadar, A. (red.), *Police in Transition: Essays on the Police Force in Transition Countries*. Budapest: Central European University Press.
- Wisler, D. & Onwudiwe, I.D. (2009). *Community Policing: International Patterns and Comparative Perspectives*. Boca Raton, FL & Londen: CRC; www.dcaf.ch/content/download/36218/527653/file/ch11.pdf (geraadpleegd op 30 mei 2014).
- X. 12 mai 2013 Bulgarie: des élections législatives dans le pays le plus pauvre de l'UE. *Voix Bulgare*.
- X. Bulgaria's Private Industry.
- X. Explaining the public distrust of police in the newest European Union countries, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=f23c6254-83d6-4c39-af6b-a56ee2da2ab8%40sessionmgr4002&vid=1&hid=4206> (geraadpleegd op 30 mei 2014).
- X. Police Reform in South East Europe: An Analysis of the Stability Pact Self-Assessment Studies (internal report).
- X. The Patrimonial Logic of the Police in Eastern Europe (internal report).
- Zhelyazkova, A., Kosseva, M. & Toleran, M.H. (2010). *Tolerance and Cultural Diversity Discourses in Bulgaria: The Bulgarian Ethnic Model – Parallel Cohabitation or Multicultural Recognition?* Robert Shuman Centre for Advanced Studies Vol. 36. Sofia: International Center for Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR).

Internetbronnen

- <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=f23c6254-83d6-4c39-af6b-a56ee2da2ab8%40sessionmgr4002&vid=1&hid=4206>
- <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=79bdb1a1-73fa-47af-8ec8-02adc7a71854%40sessionmgr112&vid=2&hid=117>
- www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=116048
- www.dcaf.ch/content/download/36218/527653/file/ch11.pdf